

Bij het begin beginnen

Dolf Janson. - Frappant 29 december 2006

In ons (basis)onderwijs bestaat een lange traditie van uitleggen. Onderwijzen lijkt zelfs synoniem met uitleggen. Toch is het maar de vraag of dat altijd de meest effectieve start is om leerstof in het perspectief van kinderen te krijgen. In dit artikel illustreren we met name vanuit de onderbouw hoe het ook kan.

Een vouwlesje

Juf Marloes zit vandaag in een kleine kring met 5 jongste kleuters. Ze zitten op kussens op de grond in de praathoek van het lokaal. De andere kinderen zijn aan het werk met de opdrachten die zij via het planbord hebben gekozen. Marloes gaat een eerste vouwlesje geven: het rechte kruis vouwen. Voorgaande jaren was dat altijd een kwestie van voordoen en nadoen geweest. Ze had dat altijd vrij strak geregisseerd. Het was immers een eenduidige opdracht die je heel precies moest uitvoeren, daar was weinig variatie op mogelijk. Dat dacht ze tenminste, totdat ze in een workshop daarover aan het denken was gezet. Nu gaat het anders. Marloes legt twee vierkante blaadjes in het midden. Op het eerste gezicht lijken ze precies hetzelfde. "Zien jullie iets bijzonders aan deze blaadjes?" vraagt ze. "Hier is een kruis op", zegt Aisha. "Ja" beaamt haar buurman, "en hier niet!" "Is dat zo?", prikkelt Marloes de andere drie kinderen. "Je mag wel even voelen hoor", moedigt ze Dennis aan, als ze ziet dat hij zijn hand uitsteekt. "Dit blaadje is glad en hier zit een bobbel in" wijst nu ook Debby, terwijl ze met haar vinger voorzichtig over het papier strijkt. "Dat hebben jullie goed gezien: op dit blaadje staat een kruis, kijk maar, ook aan de achterkant." Alle vijf mogen ze nog even voelen. "Wat zou je moeten doen om in dat andere papier ook zo'n kruis te krijgen? Wie van jullie heeft een idee?" Marloes kijkt vol verwachting het kringetje rond.

De kleuters komen al gauw zelf op het idee om te gaan vouwen. Marloes moedigt ze aan het allemaal maar eens te proberen en legt een stapeltje vierkante blaadjes in de kring. Spannend om het blaadje eerst dubbel te vouwen en dan te kijken of er net zo'n 'streep' in is gekomen! Ze kijken bij elkaar en vergelijken hun strepen. "Is het nu precies hetzelfde geworden?", vraagt ze nieuwsgierig. Ze leggen de blaadjes naast elkaar en kijken naar de kruisen. "Ja hoor", zegt Aisha, hij staat in het midden. "Klopt dat, wat Aisha zegt?", speelt Marloes de vraag door. "Waaraan zou je dat kunnen zien?"

Problematiseren

Juf Marloes heeft het goed begrepen. Je moet bij het begin beginnen. Het begin is in dit geval de noodzaak om te vouwen en bovendien om dat ook nog heel precies te doen. Dat kun je kinderen natuurlijk wel direct vertellen, uitleggen en demonstreren, maar door er eerst eens zelf over na te denken en het uit te proberen, ontdekken ze het nu -met elkaar- zelf. Daarmee wordt de vouw als een streep op het papier iets wat ze zelf hebben ontdekt. Ook de noodzaak van precies werken is ineens vanzelfsprekend, want ze hebben zelf gemerkt wat er gebeurt als je dat niet doet. Wie niet precies die zijkanten op elkaar legt krijgt een ander 'plaatje'. Beginnen met zo'n startvraag die uitnodigt tot zelf ontdekken, vergelijken en nadenken noemen we problematiseren.

Problematiseren klinkt heel 'zwaar': moet je dan overal een probleem van maken? Ja en nee. Ja, want je moet proberen het vanzelfsprekende tot een vraag te maken, tot iets wat nieuwsgierig maakt en waaraan wat te ontdekken is. Nee, want het gaat er niet om tegen de kinderen moeilijk te doen of de lol weg te halen, integendeel.

In plaats van de oplossing uit te leggen (een "lesje" geven) is het effectiever (waarom?) kinderen een "probleem" voor te leggen. Dat kan door

- aan te sluiten bij ervaringen van kinderen (buiten school of in de oriëntatiefase van een leerproces) (Een kind vertelt: "De toren viel om toen Dennis langs liep". Dat is aanleiding om het over stevigheid te hebben en daarmee ontdekkingen te doen, in plaats van aan te leren hoe je 'in verband' moet bouwen.)
- een 'eind'resultaat aan te bieden en te laten nadenken / uitproberen hoe je dat kunt maken (zie bovenstaande vouwopdracht)
- te laten nadenken of iets handiger kan (Vragenderwijs –maar niet suggestief!- laten ontdekken hoe je sneller kunt puzzelen als je niet van elk willekeurig stukje nagaat of je het kunt gebruiken, door gericht te zoeken, zoals eerst de hoekjes of de randjes, of een bepaalde figuur uit de afbeelding.)
- te laten voorspellen wat er zou gebeuren als... (je deze blokkentoren op een spiegel bouwt of deze spin door een vergrootglas bekijkt of dit suikerklontje in een glas met water laat vallen)
- ...

Perspectiefwisseling

Vanuit ervaringsgericht en ontwikkelingsgericht onderwijs weten we wat betrokkenheid doet bij een leerproces. Betrokken kinderen zijn gemotiveerd en actief. Is problematiseren hetzelfde als motiveren? Eigenlijk gaat het nog wat dieper. Het zorgt ervoor dat de 'leertaak' in het perspectief van de leerling komt. Pas dan kan een kind snappen wat er te leren is.

Neem een spellingles in groep 3 of 4. Je kunt wel uitleggen dat je paard met een d aan het eind schrijft en waarom, maar als de leerlingen niet ervaren hebben dat dit niet vanzelfsprekend is, zal er geen alertheid ontstaan bij de eindklank /t/. Daarom is het effectiever om leerlingen (als ze daaraan toe zijn tenminste) te laten ervaren dat het logischer lijkt om paart te schrijven. Van daaruit kan dan, bijvoorbeeld door vergelijking met de oplossingen van anderen en met gebruik maken van al aanwezige kennis over vergelijkbare woorden, de regel worden gereconstrueerd.

Het moge duidelijk zijn dat de rol van de leraar hierbij essentieel is. Zij daagt de kinderen uit hun voorkennis te benutten, na te denken, op klasgenoten te reageren, een regel te formuleren en die te testen op andere woorden. Wat niet werkt hierbij zijn suggestieve vragen, stoppen als iemand 'het goede antwoord' heeft genoemd, denken dat je wel weet wat een leerling bedoelt, zonder het na te vragen en vergeten de kinderen zelf te laten zoeken naar generalisaties. Het vraagt om een perspectiefwisseling: kijken door de ogen van iemand die de oplossing nog niet kent. Dat is moeilijk. Het is wel de essentie van didactiek: zorgen dat de ander zelf gaat leren. Daarvoor moet je steeds weer bij het begin beginnen.

Alexander Minnaert, hoogleraar orthopedagogiek en onderwijskunde aan de Universiteit van Groningen, gebruikte in zijn oratie een mooie woordspeling.

We kennen de drie psychologische basisbehoeften, zoals die vaak in het kader van adaptief onderwijs worden genoemd. In het Engels zijn dat Competence, Autonomy en Relation, afgekort CAR. Die heb je nodig om vooruit te komen in je leerproces. Samen leiden ze als het goed is tot betrokkenheid: in het Engels Engagement. Daardoor wordt de afkorting CARE. Dat is niet toevallig, want pas als je als leraar dat bereikt is er sprake van echte zorg.

Literatuur:

E.J.Knorth, A.E.M.G.Minnaert, A.J.J.M.Ruijsenaars (2005): Verschillen onderscheiden; Utrecht: Agiel.
Bram Lagerwerf, Fred Korthagen (2006): Een leraar van klasse, een goede docent worden en blijven; Soest: Nelissen.

